

ISLOMIY BANK MUASSASALARIDA MOL-MULKNI ISLOMIY IJARAGA BERISH OPERATSIYALARINING BUXGALTERIYA HISOBIDA AKS ETTIRILISHI

F.I.SH: Raximova Onaxon Ozod qizi.

*TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI, 08.00.08 –
Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit, PhD tayanch doktorant*

Annotatsiya. Maqolada mol-mulkni islomiy ijaraga berish operatsiyasining huquqiy tuzilishi va uni buxgalteriya hisobida aks ettirish tartibi tahlil qilingan. O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga 2026-yilda kiritilgan o'zgartishlar hamda Islomiy moliya institutlari uchun buxgalteriya hisobi va audit tashkiloti (AAOIFI) standartlari talablari qiyoslanib, ijara obyektini tan olish, amortizatsiya hisoblash va ijara haqini davrlar bo'yicha taqsimlash uslubiyoti asoslab berilgan. Mulk huquqining o'tishi bilan yakunlanadigan ijara shartnomasini hisobda aks ettirish xususiyatlari ko'rsatib o'tilgan. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bilan yuzaga keladigan asosiy farqlar aniqlanib, hisobot izohlarida oshkor qilish tartibiga doir takliflar bildirilgan.

Kalit so'zlar: islomiy ijara, ijara obyekt, amortizatsiya, ijara haqi, mulk huquqining o'tishi, islomiy moliya standartlari, buxgalteriya hisobi, oshkor qilish.

Mol-mulkni islomiy ijaraga berish — islomiy bank faoliyatining asosiy vositalaridan biri bo'lib, uning mohiyati shundaki, bank mijozning ehtiyojidan kelib chiqib mol-mulkni sotib oladi, unga egalik qiladi va uni belgilangan muddatga hamda kelishilgan haq evaziga mijozning foydalanishiga beradi. Bank daromadi pul qarzi uchun foiz emas, balki muayyan mulkdan foydalanish huquqini berish evaziga olinadigan ijara haqi sifatida shakllanadi. Ayni shu

jiyat operatsiyani an'anaviy kreditlashdan ham, klassik lizingdan ham ajratib turadi.

Bunday tuzilma hisob uslubiyoti uchun bir necha muhim oqibatga ega: ijara obyekti shartnoma muddati davomida bank balansida qoladi va amortizatsiya qilinadi; obyektning tasodifan nobud bo'lishi bilan bog'liq tavakkalchilik hamda mulkdorlikdan kelib chiqadigan sarflar ijaraga beruvchi zimmasida bo'ladi; daromad esa bir vaqtning o'zida emas, ijara muddati davomida davrlar bo'yicha tan olinadi. O'zbekiston Respublikasida 2026-yil 27-martdagi O'RQ-1126-son Qonuni bilan bunday operatsiyalarning huquqiy asosi yaratildi; hujjat 2026-yil 29-iyunda kuchga kirdi.

“Banklar va bank faoliyati to'g'risida”gi Qonunning 5-1-moddasida bankning islomiy moliya operatsiyalari ro'yxati “mol-mulkni islomiy ijaraga berish” bandi bilan yakunlanadi. Moddaning uchinchi qismiga ko'ra bunday operatsiyalar islomiy moliya standartlariga muvofiq amalga oshirilishi shart. Qonunning 7-moddasiga kiritilgan qo'shimchaga binoan banklar uchun belgilangan umumiy cheklovlar, agar tegishli faoliyat islomiy moliya operatsiyasi sifatida amalga oshirilsa, islomiy bank faoliyatini amalga oshiruvchi banklarga nisbatan qo'llanilmaydi — aynan shu me'yor bankning ijara obyektni sotib olishi va uni o'z balansida saqlashi uchun huquqiy imkon yaratadi.

Operatsiyaning boshqa shartlari ham qonun darajasida belgilangan. 62-moddaga muvofiq islomiy moliya operatsiyalari bo'yicha ustama va foydadan olinadigan ulush miqdori bank tomonidan mustaqil belgilanadi. 20-1-modda islomiy bank faoliyati doirasidagi operatsiyalar bo'yicha buxgalteriya hisobini alohida yuritishni talab etadi, 35-1-moddaga ko'ra bankning islomiy moliya kengashi shartnoma va ichki hujjatlar loyihalarini ma'qullaydi hamda muvofiqlik masalalari bo'yicha xulosalar beradi, 74-moddaning oltinchi qismi esa yiliga kamida bir marta tashqi audit tekshiruvini nazarda tutadi. Markaziy

bank to'g'risidagi Qonunning 67-4-moddasiga binoan Markaziy bankning islomiy moliya kengashi ushbu standartlarni ishlab chiqadi.

Fuqarolik huquqi nuqtai nazaridan operatsiya mulkni ijaraga berish shartnomasi orqali rasmiylashtiriladi. Fuqarolik kodeksining ijaraga oid me'yorlari ijaraga beruvchi va ijaraga oluvchining huquq hamda majburiyatlarini, shu jumladan ta'mirlash va tavakkalchilik taqsimotini belgilaydi. Amaliyotda islomiy ijarani moliyaviy ijaradan (lizingdan) aniq ajratish talab etiladi: lizingda obyekt bilan bog'liq tavakkalchilikning asosiy qismi lizing oluvchiga o'tadi, islomiy ijarada esa obyektning nobud bo'lishi bilan bog'liq tavakkalchilik va asosiy ta'mirlash majburiyati ijaraga beruvchida qoladi. Shu bois shartnoma matnida ushbu taqsimot aniq ifodalanishi, sug'urta himoyasi esa islomiy moliya talablariga mos shaklda tashkil etilishi lozim.

AAOIFI hujjatlari orasida mazkur operatsiyaga ikki manba bevosita taalluqli: islomiy moliya standarti (9-son) ijara shartnomasining tuziladigan shartlari, obyektga egalik va mulk huquqining o'tish tartibini belgilaydi; moliyaviy buxgalteriya hisobi standarti (32-son) esa ijara operatsiyalarini tan olish, o'lchash, amortizatsiya hisoblash va hisobotda oshkor qilish talablarini nazarda tutadi. Milliy amaliyot uchun ushbu manbalar uslubiy tayanch vazifasini bajaradi.

Hisob uslubiyoti quyidagi ketma-ketlikda shakllanadi. Birinchidan, sotib olingan obyekt bankning ijaraga berish uchun mo'ljallangan mol-mulki sifatida tan olinadi; uning boshlang'ich qiymatiga sotib olish narxi hamda obyektning foydalanishga tayyorlash bilan bog'liq bevosita sarflar kiritiladi. Ikkinchidan, obyekt ijara muddati davomida amortizatsiya qilinadi; mulk huquqining o'tishi bilan yakunlanadigan shartnomada amortizatsiya muddati ijara muddati bilan bog'lanadi. Uchinchidan, ijara haqi shartnomaga muvofiq davrlar bo'yicha teng taqsimlanadi va tegishli davr daromadi sifatida tan olinadi, oldindan olingan summalar esa kechiktirilgan daromad sifatida aks ettiriladi.

To'rtinchidan, mulkdorlikdan kelib chiqadigan sarflar — sug'urta himoyasi, asosiy ta'mirlash va obyektga oid soliqlar — ijaraga beruvchining davr xarajatlari tarkibida tan olinadi, joriy ta'mirlash va foydalanish xarajatlari esa ijaraga oluvchi zimmasida qoladi. Beshinchidan, hisobot sanasiga obyektning qiymatsizlanish alomatlari baholanadi va zarurat bo'lganda uning balans qiymati tiklanadigan qiymatgacha kamaytiriladi. Mazkur ketma-ketlik analitik hisobda har bir shartnoma kesimida yuritilishi maqsadga muvofiq.

Mulk huquqining o'tishi bilan yakunlanadigan ijara alohida e'tiborni talab qiladi. Standartlar talabiga ko'ra mulk huquqining o'tishi ijara shartnomasining ajralmas sharti sifatida emas, balki mustaqil hujjat — hadya yoki kelishilgan narxda sotish shartnomasi — orqali rasmiylashtiriladi. Hisobda bunday o'tkazish obyektning qoldiq qiymati bilan o'tkazish summasi o'rtasidagi farq sifatida natijaga olib boriladi. Agar shartnoma muddatidan oldin bekor qilinsa, obyekt bank ixtiyoriga qaytariladi va uning qoldiq qiymati qayta baholanadi.

To'lov muddatining buzilishi holatida undiriladigan summalar masalasi ham hisobda alohida yechim talab etadi: kechiktirilgan to'lov uchun hisoblangan qo'shimcha summalar bankning daromadi sifatida tan olinmaydi va maqsadli majburiyat sifatida xayriya yo'nalishlariga sarflanadi. Ijaraga beruvchining hujjatlar bilan tasdiqlangan haqiqiy sarflarini qoplash esa bundan istisno qilinadi. Mazkur tartib bankning ichki hujjatlarida belgilanib, islomiy moliya kengashi tomonidan ma'qullanishi lozim.

Milliy hisob amaliyoti uchun eng jiddiy masala — xalqaro standartlar bilan yuzaga keladigan farqdir. Prezidentning 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qaroriga binoan tijorat banklari hisobni moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida yuritadi. Xalqaro standartlar (16-son) mazmun ustuvorligidan kelib chiqib ijarani ko'pincha moliyalashtirish sifatida talqin qiladi va obyektни ijaraga oluvchi balansida foydalanish huquqi sifatida aks ettiradi, AAOIFI yondashuvida esa obyekt ijaraga beruvchi balansida qoladi va u tomonidan amortizatsiya qilinadi. Bu farq balans tuzilishiga, kapital

yetariligi ko'rsatkichlariga va daromadning tan olinish grafigiga bevosita ta'sir qiladi.

Bunday vaziyatda maqbul yechim — hisobotni xalqaro standartlar asosida taqdim etgan holda, izohlarda operatsiyaning islomiy moliya standartlariga muvofiq tuzilishini, ijara obyektlari tarkibi va qoldiq qiymatini, kelgusi davrlarda olinishi kutilayotgan ijara haqini hamda ikki yondashuv o'rtasidagi farqni ochib berishdan iborat. Ushbu yondashuv ham xalqaro hisobot talablarini, ham muvofiqlikni tasdiqlash vazifasini bir vaqtda bajaradi.

Amaliyotda bir qator muammolar saqlanib qolmoqda: ijara obyektlarini hisobga olish uchun alohida hisobvaraqlar tizimi ishlab chiqilmagan; amortizatsiya muddatini belgilash mezonlari yagona tarzda tasdiqlanmagan; mulk huquqining o'tishi Soliq kodeksining 71-2-bobi (480-3 – 480-6-moddalar) doirasida to'liq aniqlashtirilmagan; hisobot izohlarining namunaviy shakli mavjud emas.

Shu munosabat bilan quyidagilar taklif etiladi: ijara obyektlari va ular bo'yicha hisoblangan amortizatsiyani alohida aks ettiruvchi hisobvaraqlar tizimini joriy etish; amortizatsiya muddatini ijara muddati bilan bog'lash mezonlarini me'yoriy mustahkamlash; mulk huquqining o'tishini rasmiylashtirish va unga soliq solish tartibini aniqlashtirish; hisobot izohlari uchun namunaviy oshkor qilish shaklini tasdiqlash; ijara shartnomasining namunaviy bandlarini islomiy moliya kengashi bilan kelishilgan holda belgilash.

Xulosa qilib aytganda, mol-mulkni islomiy ijaraga berish milliy qonunchilikda islomiy moliya operatsiyasi sifatida mustahkamlandi, biroq uni hisobda aks ettirish uslubiyoti hali to'liq shakllanmagan. Obyektning bank balansida qolishi, amortizatsiyaning hisoblanishi va daromadning davrlar bo'yicha tan olinishi ushbu operatsiyaning asosiy hisob belgilari hisoblanadi. Ularni me'yoriy hujjatlarda aniq belgilash va hisobot izohlarida izchil oshkor

qilish operatsiyaning ham xalqaro hisobot talablariga, ham islomiy moliya standartlariga muvofiqligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan manbalar

1. O'zbekiston Respublikasining 2026-yil 27-martdagi O'RQ-1126-son Qonuni "O'zbekistonda islomiy bank faoliyatini joriy etishga qaratilgan qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasining "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni (2019-yil 5-noyabrdagi O'RQ-580-son Qonuni tahririda), 5-1, 7, 20-1, 35-1, 62 va 74-moddalar.
3. O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi (mulkni ijaraga berish shartnomasiga oid me'yorlar).
4. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, 71-2-bob (480-3 – 480-6-moddalar).
5. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi Qonuni, 67-4-modda.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son qarori.
7. Islomiy moliya institutlari uchun buxgalteriya hisobi va audit tashkiloti (AAOIFI) standartlari to'plami: islomiy moliya standarti (9-son); moliyaviy buxgalteriya hisobi standarti (32-son). – Manama, Bahrayn.
8. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (16-son "Ijara"). – London: IFRS Foundation.